

ANNE BABALARA ÖĞRETME BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Bülbin Sucuoğlu
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

ÖZET

Bu çalışmada otistik ve zeka özürülü çocukların annelerine verilen bir öğretme becerileri eğitim programının etkinliği incelenmiştir. Annelerin 11 haftalık eğitim programına bağlı öğretme becerilerindeki değişiklikler eğitim öncesinde ve sonrasında "Öğretme Becerileri Gözlem Formu" üzerinde ölçülmüştür. Sonuçlar, annelerin özellikle ödül kullanma ve yardım tekniklerinde gelişmeler elde ettiklerini göstermiştir. Öntest-son-test sonuçları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bulgular, ebeveyn kazançları ve anne-çocuk etkileşimi açısından tartışılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the effect of a training program for mothers of the mentally retarded and autistic children on teaching skills was examined. The mothers completed 11 weeks training program and changes in teaching skills were assessed with "Teaching Skills Observation Form" before and after training. Results showed that mothers made gains during the training program especially on using reinforcement and prompting techniques. Significant differences were found between pre and post test scores. Results are discussed in terms of parental gains and mother child interaction.

GİRİŞ

Anne babaların eğitime katılımının önemi özel eğitim alanında yapılan bir çok çalışma/araştırma sonucunda vurgulanmaktadır. Batı ülkelerinde çıkarılan eğitim yasalarıyla eğitimde anne babaların rolleri açıkça belirtilmiş, özellikle özürülü çocuğa sahip anne babaların çocuklarının eğitimine katılımı zo-

runlu hale getirilmiştir. Eğitime katılım geniş anlamda anne babanın özürle ilgili derneklerde çalışması, çocuğun devam ettiği kurum için bağış toplaması, özür hakkında çevreye bilgi vermesi, okulda/sınıfta gönüllü olarak çalışması ve benzeri boyutlarda olabilmektedir (Cone ve ark. 1985). Eğitime katılımın en önemli boyutunu anne babanın çocuk için eğitimi rolünü üstlenmesi oluşturmaktadır.

Anne babalar çocuğun gereksinimi olan becerileri ev ortamında öğretmeleri için cesaretlendirilmekte ve yönlendirilmekte, bu konuda anne babalara yardımcı olmak amacıyla "Anne Baba Eğitimi" programları geliştirilmektedir. Özellikle son 30 yıldır çeşitli yaklaşımlarla çocukların ve anne babaların gereksinimleri temel alınarak eğitim programları hazırlanmakta, bu programlarla anne babalara çeşitli beceriler kazandırılarak çocukları için eğitmeni olarak yetiştirilmektedirler.

Anne babaların eğitmeni olarak yetiştirilmeleri ile birçok yarar sağlanmaktadır. Anne babanın ev ortamında çocukla çalışması, öncelikle çocuğun gelişimini, çeşitli beceriler kazanmasını hızlandırmakta ve öğretilen beceriler daha kalıcı olmaktadır (Cunningham, 1985). Ayrıca anne babaların çeşitli eğitim tekniklerini/yöntemlerini öğrenmeleri ile çocukta ortaya çıkması olası yetersizliklerin ve davranış problemlerinin önleneyeceği de kabul edilmektedir (Weitz, 1981). Anne babaların çocuklarının eğitmeni olmalarının bir diğer yararı da ekonomik olmasıdır. Birçok özel eğitim yöntemi, yoğun-düzenli, bire bir çocuk-yetişkin ilişkisini gerektirmektedir. Oldukça büyük bir grup olan özürülü çocukların eğitim sürecinde bireysel gereksinimleri karşılayabilecek sayıda uzman/öğretmen gerekmektedir. Sınırlı personel nedeniyle bire bir eğitim hizmetleri verile-

memekte veya çok sınırlı olarak verilebilmektedir. Oysa anne babalar eğitimci olarak yetiştirildikleri zaman eğitimde destekleyici personel rolü oynayacaklar, böylece eleman açısından daha yeterli hale gelinecektir. Üçüncü yarar olarak özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması kabul edilebilir. Özürlü çocukların eğitsel gereksinimlerini karşılayacak kişi, kurum ve kuruluşların nitelik/nicelik açısından sınırlı olması nedeniyle birçok çocuk özel eğitim alamamaktadır. Anne babalara çocuklarıyla çalışabilmeleri amacıyla çeşitli becerilerin kazandırılması sonucu pekçok özürlü çocuk gereksinimleri doğrultusunda eğitimden yararlanabilecekler böylece özel eğitim çalışmaları yaygınlaştırılmış olacaktır.

Anne babalarla yapılan çalışmalara gözetildiği zaman bu çalışmaların; programın içeriği, çalışmanın yapıldığı ortam, yöntem, çalışmaya katılan anne babaların özellikleri ve çocuklarının özürleri konularında farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Genellikle davranış değiştirme teknikleri temel alınarak hazırlanan programlar bireysel veya grup eğitimi olarak evde, merkezde, kliniklerde veya özel eğitim okullarında uygulanmıştır. Eğitim programları ile anne babalara çocuklarına iletişim, özbakım, tuvalet eğitimi ve bağımsız yaşam becerileri gibi istenilen beceriler öğretme, çocuklarda gözlenen değişik problem davranışları azaltma teknikleri kazandırılmaya çalışılmıştır.

Anne Baba Eğitimi çalışmalarında genellikle çocuğun beceri kazanması, problem davranışın azaltılması hedeflenmiş; programların etkilerini değerlendirmede çocuklarda gözlenen değişiklikler kriter olarak alınmıştır (Harris, 1981; Sucuoğlu ve Kuloğlu-Aksaz, 1992; Love ve ark., 1990). Bazı çalışmalarda ise anne babaların tutumları, tutumlardaki değişiklikler değerlendirme kriteri olarak alınmıştır (Akkök, 1984), çocukla çalışmanın anne baba tutumları üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bir grup çalışmada da anne-çocuk, anne-bebek etkileşimi değerlendirilmeye çalışılmış (Bromwich, 1976, 1981), oyun ortamında (Robinson ve Eyberg, 1981; Mc Collum, 1984; Mc Collum ve Stayton, 1985), çocuğun beslenmesi sırasında (Barnard ve Bee, 1984) anne ve çocuk davranışları uygulanan program öncesi ve sonrası incelenmiştir (Bailey ve Simeonsson, 1988).

Özürlü çocuk anne babaları için hazırlanan tüm programlarının anne babaların gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı, program sonucunda anne babaların hedeflenen becerileri ne derece kazandıklarının belirlenmesi; hem yeni programlar geliştirme, hem de varolan programların farklı özellikleri anne babalara uyarlanabilmesi için gereklilik olarak kabul edilmektedir (Rosenberg ve Robinson, 1984). Bu konuda çalışan Koegel ve ark. (1984) öğretme becerilerini, ayırıcı uyarıcı, yardımlar, sonuçlar (consequences) ve ayırık denemeler (discrete trail) boyutlarında değerlendirmeye çalışmışlardır. Koegel ve arkadaşlarının değerlendirdiği yöntemi metodolojik olarak eleştiren Winters ve ark. (1985), 24 anne baba ile yaptığı çalışmada öğretme becerilerini sekiz değerlendirme seansında değerlendirmiş; çalışma sonucunda anne baba öğretme becerilerinin her kategorisinde başarıları arttıklarını belirtmiştir.

Rosenberg ve Robinson (1984), eğitim programları sonucunda anne babaların öğretme becerilerinin değerlendirilmesinin gerekliliğini savunmuşlar ve "Öğretme Becerileri Envanteri" geliştirmişlerdir. Anne babalar için hazırlanan programların içeriğini ve programların etkisini belirlemek amacıyla geliştirilen bu envanter, daha önceki bir başka çalışmada gelişimsel içerikli anne baba öğretme becerileri özürlü bebek etkileşimi konusunda annelere kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Koegel ve ark. (1984) bu envanteri değerlendirme amacıyla kullanılmıştır (Rosenberg ve Robinson, 1985). Bu çalışmaya katılan 16 annenin çocuklarının bilişsel gelişimleriyle öğretme tekniklerini eğitimci ile çalıştıkları 15 haftalık uygulama sonucunda anne babaların öğretme becerilerinin anlamlı şekilde arttığı; çocukların öğretiminin, özününcü derecesinin öğretme becerileri üzerindeki etkisi olmadığı, "Öğretme Becerileri Envanteri" nin bu değerlendirme için uygun bir araç olarak belirtildiği görülmüştür.

Bu çalışma, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Birimine devam eden özürlü çocukların anne babaları için geliştirilen "Anne Baba Eğitimi Programı" nın etkisini, anne babalara kazandırılması hedeflenen becerilerin kazanılıp kazanılmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Annelerin öğretme becerilerini kazanmalarının çocuklarına karşı tutumları üzerindeki etkisinin de değerlendirilmiştir.

böylece anne baba eğitim programlarının anne babaların tutumlarını etkileyip etkilemediğinin incelenmesi planlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

1992-1993 öğretim yılı başında, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Birimine başvuran ve üniversite hastanelerinin çocuk ruh sağlığı bölümleri tarafından kendilerine zihinsel özürülü ya da otistik tanısı konulmuş 25 çocuktan, 12 çocuk ve anneleri çalışmanın amaçlarına uygun bulunarak araştırma kapsamına alınmışlardır. Çocukların daha önce hiç eğitim almamış, annelerin anne-baba eğitim programı ve danışmanlık çalışmalarına katılmamış olmaları ile annelerin çocuklarıyla çalışmaya gönüllü olmaları, denek seçiminde kriter olarak belirlenmiştir. Onbir çocuktan 4'ü otistik, 7'i ise zihinsel özürülü olup yaş ortalaması 5.9 dur (4-8.5). Annelerin yaş ortalaması ise 31.5 tur (25-45). Annelerin birisi yüksek okul, birisi lise, diğerleri ise ilkokul düzeyinde eğitime sahiptir.

Çalışmaya uygulamacı olarak, Özel Eğitim Ana Bilim Dalında görevli 3 öğretim elemanı (bir çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanı, iki psikolog) katılmışlardır. Uygulamacılar, özürülü çocuklar ve anne babalarıyla çalışma deneyimine sahiptirler. Eğitimde Psikolojik Hizmetler bölümünden 16 üçüncü sınıf öğrencisi çalışmaya yardımcı uygulayıcı olarak katılmışlardır. Öğrenciler, çalışma öncesinde iki haftalık oryantasyon programına alınmışlar, davranışçı yaklaşımın özel eğitimde kullanılması, özürülü çocukların anne babalarının özellikleri, problemleri, anne-baba eğitim programlarının amaçları, içeriği, uygulama sırasında çıkması olası problemler konularında teorik bilgi almışlardır. Oryantasyon programı süresince yazılı materyal dağıtılmış, konuyla ilgili film izletilmiştir. Öğrencilerden dördünün çalışmaya gözlemci olarak katılması planlanmış, sürekli gözlem (continuous recording) tekniği ile gözlem yapmaları, tüm çalışmayı kaydetmeleri, diğer öğrencilerin anne/çocuklarla yardımcı uygulayıcı olarak çalışmaları istenmiştir.

Kullanılan Ölçme Araçları

Araştırmada annelerin öğretim becerilerini değerlendirmek amacıyla "Öğretme Becerileri Gözlem Formu", çocuklarına karşı tutumlarını değerlen-

dirmek amacıyla ise "Aile Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

1. Öğretme Becerileri Gözlem Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen formda, öğretim ortamı hazırlama, ödül kullanma, yardım kullanma, uygun materyal seçme/kullanma, yanlışları düzeltme ve değerlendirme başlıkları altında toplanan 26 madde bulunmaktadır (Tablo 1). Her bir madde ile annelerin öğrenmesi hedeflenen bir beceri ifade edilmektedir. Her madde +, - ve ud (uygun değil) seçeneklerinden biri ile değerlendirilmekte, +, 0 becerinin gözlem sırasında en az bir kez kullanıldığını, -, değerlendirilen becerinin kullanılması gerekirken kullanılmadığını, ud ise gözlem sırasında o becerinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Formda yer alan maddeler objektif gözlenebilir davranışlar olarak tanımlanmıştır.

2. Aile Tutum Ölçeği

1977'de Heifetz tarafından bir anne baba eğitim programına katılan anne-babaların tutumlarındaki değişikliği belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekte olumlu ve olumsuz tutumları belirten ifadeler yer almaktadır. Ölçekte her biri beşli dereceleme (çok uygun:5, hiç uygun değil:1) ile değerlendirilen 20 madde bulunmaktadır. Ülkemizde ölçek ilk kez Akkök (1984) tarafından eğitim programına katılan özürülü çocuğa sahip annelerin tutumlarındaki değişiklikleri belirlemek amacıyla kullanılmış, ancak programa uygun olmayan 20. madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması 19 madde üzerinden yapılmış ve test tekrar test güvenilirliği $\alpha=.73$ bulunmuştur. Bir başka çalışmada (Sucuoğlu, Küçükler ve Kanık, 1993) ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı anneler için $\alpha=.72$, babalar için ise $\alpha=.78$ bulunmuştur. Her iki çalışmada da ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek üzere uzman görüşlerine başvurulmuş, ölçekte yer alan maddelerin anne babaların özürülü çocuklarının eğitimine ilişkin tutumlarını değerlendirebileceği kabul edilmiştir.

Eğitim Programı: "Anne Baba Eğitim Programı" ile annelerin çocuklarıyla çalışma becerilerini kazanmaları amaçlanmış, öncelikle "Öğretme Becerileri Programı" hazırlanmıştır. Davranış değiştirme teknikleri temel alınarak geliştirilen program;

Tablo 1
ÖĞRETME BECERİLERİ GÖZLEM FORMU

	BAŞLANGIÇ DEĞ.	SON DEĞ.
I. Öğrenme Ortamını Hazırlama		
1. Ekstra uyarıcıları çıkarma		
2. Çocuğun dikkatini toplama		
3. Ayırıcı uyarıcı verme		
4. Model olma		
5. a. Fiziksel yardım		
b. İşaret yardımı		
c. Görsel yardım		
d. Sözel yardım kulanma		
II. Eğitim Materyalini Kullanma		
1. Çalışılacak beceri için uygun materyali seçme.		
2. Bir etkinlikten diğerine geçme.		
3. Materyali çalışılacak beceri için uygun şekilde kullanma.		
4. Gerekirse materyalin yerini uygun şekilde değiştirme		
III. Ödül Kullanma		
1. Uygun tepkiyi ödüllendirme		
2. Uygun ödül seçme		
3. Tepkinin hemen arkasından ödül kullanma		
4. Çalışmayı başlatma evya sürdürmek için yiyecek ödülünü kullanma		
5. sözel ve sosyal ödülle (davranış) yiyecek ve etkinlik ödülünü birlikte kullanma		
6. Gerekli ise ödül türünü değiştirme		
7. Beceri öğrenildikçe ödülü azaltma		
8. Hedef davranışa (doğru tepkiye) yakın tepkileri ödüllendirme		
IV. Yanlış Tepkileri Düzeltme		
1. Çocuğa istendik beceriyi yapması için fırsat verme		
2. Yanlış tepkileri düzeltirken doğru cevabı vurgulama		
3. Gereksiz "hayır", "olmadı" sözcüklerinden kaçınma		
4. Düzeltmeden sonra doğru tepki için alıştıırma yapma		
5. Düzeltme sonrasında doğru tepkiyi ödüllendirme		
V. Değerlendirme		
1. Başlangıç değerlendirmesi yapma (uzmanın açıkladığı şekilde)		
2. Uzmanın belilediği şekilde günlük gelişimi kaydetme		
3. Çocuk hedeflenmeyen becerileri kazandığı zaman uzmana bilgi verme		
4. Çalışma sorası beceriyi değerlendirme		

- Eğitimde tutarlılık, çalışılacak yer ve zamanın belirlenmesi,
- Becerilerin basitten karmaşığa dizilmesi,
- Eğitim programının düzenlenmesi,
- Yardım teknikleri,
- Ödül kullanma teknikleri,
- Becerilerin değerlendirilmesi konularından oluşmaktadır.

Annelerin öğretme becerilerini çocuklarıyla istedikleri bir beceri üzerinde çalışmalarını sağlanarak kazanmaları hedeflenmiş, bu nedenle annelerin çoğunluğunun isteği üzerine çocuklar için "İletişim Becerileri Programı" hazırlanmıştır. Çocukların becerileri birbirinden farklı olduğu ve araştırmada çocukların kazandıkları beceriler kriter olarak alınmadığı için kapsamlı bir iletişim programı hazırlanmıştır. Göz kontağı kurma, dinleme gibi temel becerilerin öncelikle yer aldığı programda iletişim becerileri; sözel olmayan taklitten, cümle ile konuşmaya kadar geniş bir spektrum içinde ele alınmış, her bir beceri basitten karmaşığa aşamalar halinde verilmiştir. Böylece programın farklı düzeyde iletişim becerisi olan çocukların gereksinimlerini karşılaması amaçlanmıştır. Bu iki ayrı program birleştirilerek annelerin çocuklarına iletişim becerileri kazandırma sürecinde temel öğretme becerilerini kazanmaları sağlanmıştır.

Uygulama

Araştırmanın uygulaması üç aşamada yapılmıştır:

1.Uygulama öncesi çalışmalar

Araştırmaya katılan anneler çocukları ile Özel Eğitim Birimi oyun odasında 15 dakika süreyle gözleme alınmışlardır. Oyun odasına her çocuk için uygun oyuncak ve araçlar konmuş, her anneden çocuğuyla odadaki oyuncakları kullanarak oynaması istenmiştir. Gözlem, birbirinden bağımsız iki gözlemci tarafından gözlem odasından yapılmış, gözlemciler arası tutarlık 0.89 olarak bulunmuştur. Gözlem sonrasında annelerden "Aile Tutum Ölçeği" ni doldurmaları istenmiştir. Böylece uygulama öncesi değerlendirmeler (başlangıç değerlendirmeleri) tamamlanmıştır. Değerlendirme sonrasında annelerle bir toplantı düzenlenmiş; çalışmanın amacı, içeriği, süresi, yöntemi konularında annelere bilgi verilmiş, uygulamada sürekliliğin önemi vur-

gulanarak çalışma için istekli olup olmadıkları bir kez daha sorulmuştur. Bu aşamada iki anne vazgeçtiklerini bildirmişler, böylece çalışmanın örneklemini kesinleştirilmiştir.

Çalışmaya katılacak annelere, çocuklarıyla çalışabilecekleri becerilerin yer aldığı (motor, iletişim, akademik, sosyal, özbakım becerileri) bir liste dağıtılarak, çocuklarına kazandırmak istedikleri becerileri öncelik ve önem sırasına göre işaretlemeleri istenmiştir. Toplantı sonrasında yapılan değerlendirmede annelerin çoğunluğunun (11 anneden 9 u) öncelikle iletişim becerilerini seçtikleri belirlenmiştir. Annelere "öğretme becerileri" ile ilgili okuma materyali verilerek bu aşama tamamlanmıştır.

2.Uygulama

Bu aşamada anneler her hafta iki saat olmak üzere toplam 11 hafta eğitim programına katılmışlardır. İlk iki hafta çalışma sadece annelerle yapılmış, annelere öğrenme ortamı hazırlama, ödül-yardım kullanma, yanlışları düzeltme, değerlendirme başlıkları altında toplanan "temel öğretme becerileri" ile ilgili kuramsal bilgi verilmiştir. Bilgi aktarımı sırasında annelere konuyla ilgili yazılı materyal dağıtılmış, öğretme becerilerini içeren/örnekleyen eğitim kaseti izlettirilmiştir. Ayrıca konuları daha iyi anlayabilmeleri, aktarılan bilgileri kendi çocuklarına transfer edebilmeleri amacıyla ödevler dağıtılmış, gerek evde gerekse çalışma sırasında yapılan ödevler üzerinde tartışılmıştır. Uygulamanın üçüncü haftasından itibaren grup, çocuklarının özür ve özellikleri gözönüne alınarak ikiye ayrılmıştır. Birinci grupta yaşları 3-5 arasında olan 4 otistik çocuk ve annesi yer alırken, ikinci grupta yaşları 5-8 olan 7 zihinsel özürü çocuk ve annesi yer almıştır. 3-11. haftalarda anneler çocuklarıyla birlikte çalışmaya katılmışlar, otistik çocukların özellikleri nedeniyle bu grup çocukların anneleriyle bireysel olarak (bir uzman, bir yardımcı uygulayıcı, bir çocuk/anne) çalışılmıştır. Zihinsel özürü çocuklar yine özellikleri gözönüne alınarak 3er/2şer olarak gruplanmışlar, hiperaktif özellikleri olan bir çocuk/annesi bireysel olarak eğitime alınmışlardır.

İki saat olarak planlanan her seans 15 dakika ara verilerek iki bölüm halinde yürütülmüş, o gün çalışılması planlanan iletişim becerileri basitten kar-

maşığa aşamalar halinde yazılı olarak verilmiş, açıklanmış, bu beceriler çocukla çalışılarak annelere model olunmuş ve annelerin çocuklarıyla çalışmaları istenerek öğretme becerileri ile ilgili geribildirim verilmiştir. Her bir becerinin değerlendirilmesi ile ilgili bilgi verilerek bu konuda da model olunmuş, becerileri bir hafta süresince evde çalışmaları, çalıştıkları becerilerle ilgili günlük değerlendirme yapmaları ve kayıt tutmaları istenmiştir. Her hafta iki yeni beceri üzerinde çalışılmış, bir önceki hafta çalışılan becerilerle ilgili evde karşılaşılan problemler giderilmeye çalışılmıştır. Böylece 8 hafta süresince çocuklarına gereksinimleri olan iletişim becerilerini kazandırmaya çalışmaları sağlanmıştır. Uygulamanın son haftasında bütün beceriler tekrar edilerek annelerin soruları cevaplandırılmıştır.

3.Uygulama sonrası çalışmalar

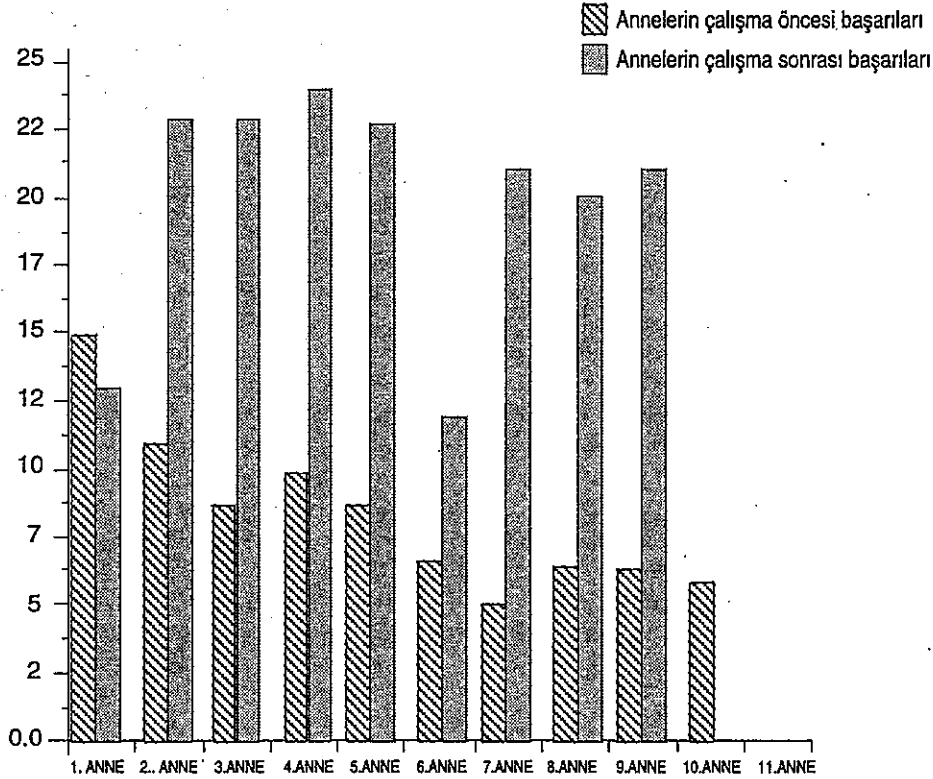
Bu aşamada uygulama sonrası değerlendirmeler, "Öğretme Becerileri Gözlem Formu" ve "Aile

Tutum Ölçeği " kullanılarak uygulama öncesi değerlendirme yöntemiyle yapılmıştır. "Öğretme Becerileri Gözlem Formu" ile yapılan son değerlendirmede annelerin öğretme becerileri, uygulama öncesi değerlendirmede olduğu gibi aynı ortamda, aynı araç-gereçler kullanılarak ve annelere aynı yönergeler verilerek gözlenmiştir. Son değerlendirmede gözlemciler arası tutarlık 0.92 bulunmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Araştırmada, anne baba eğitim programının annelerin öğretme becerileri üzerindeki etkisi " Öğretme Becerileri Gözlem Formu" ile değerlendirilmiş, annelerin başlangıç-son puanları arasındaki fark Wilcoxon eşleştirilmiş çiftler testi ile yoklanmış, iki değerlendirme arasında anlamlı fark bulunmuştur ($T=2, p < 0.05$). Annelerin öğretme becerilerini kazandıkları Şekil 1'de açıkça görülmektedir. İki anne sağlık nedeniyle çalışmayı yarıda bıraktıkları için değerlendirmeler dokuz anne için yapılmıştır.

Şekil 1: Annelerin çalışma öncesi ve sonrası başarılarını gösteren grafik

Özürü çocuk anne babalarının eğitim programlarından yararlandıkları, programların öğretme becerilerini geliştirdiği diğer araştırma sonuçlarında da gözlenmiştir (Koegele ve ark.,1975; Weitz, 1981; Rosenberg ve Robinson, 1984, 1985). Bu konuda yapılan araştırmalarda, zihinsel özürü çocukların anne babalarının standart grup eğitiminden yararlanmadıkları, anne/çocuğa göre hazırlanan özelleşmiş bireysel eğitim programlarının daha etkili olduğu vurgulanmaktadır (Graziano ve Diament,1992). Bu araştırmada da, annelerin daha önce bu tür bir programa katılmamaları nedeniyle ortak gereksinimlerinin olması, programın anne ve çocukların gereksinimlerini karşılayacak şekilde düzenlenmesinin öğretme becerilerindeki başarıyı arttırdığı düşünülmektedir.

Anne baba eğitimi programlarının bazıları, anne babalara genel, soyut ve akademik bilgiler vermemi; bazıları ise anne-babaların aktif olarak çocukla çalışmasını sağlayan (action-oriented parental training programs) özelleşmiş gereksinimleri karşılamayı hedefleyen programlardır. Baker ve Mc Curry (1984), anne-babaların bireyselleştirilmiş özelleşmiş programlardan daha fazla yararlandıklarını savunmaktadırlar. Bu çalışmada da annelere kuramsal bilgi vermenin yanı sıra çocuklarıyla çalışmalarının sağlanması ve çalışmalarını sırasında geribildirim verilmesinin annelerin öğretme becerilerini kazanmalarında etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, annelerin eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyleri gibi demografik özelliklerin öğretme becerilerini kazanma üzerindeki etkisi değerlendirilmemiştir. Ancak araştırmaya katılan annelerin çoğunluğu ilkökul mezunudur ve alt sosyo-ekonomik düzeydedir. Düşük eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyin anne-baba eğitim programlarını olumsuz yönde etkileyen değişkenler olduğu bazı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir (Graziano ve Diament,1992). Bu çalışmaya katılan annelerin büyük çoğunluğu alt sosyo-ekonomik düzey, düşük eğitim özelliklerini taşımalarına rağmen programdan yararlanmışlardır. Burada yine programın bireyselleştirilmiş, özelleşmiş ve aktif katılım programı olmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

İkinci bulgu olarak annelerin en fazla öğrenme

ortamı hazırlama, eğitim materyalini kullanma boyutlarında başarılı oldukları gözlenmiştir. Ödül-yardım kullanma, yanlış tepkileri düzeltme boyutlarında yer alan becerilerin daha teknik ve karmaşık olması nedeniyle bu becerilerdeki başarının daha az olduğu düşünülmektedir. Çocukların becerilerini değerlendirme ve kaydedebilme de oldukça zor ve karmaşık bir beceridir. Nitekim annelerin gerek evdeki gerekse birimdeki çalışmalarda çocuklarının becerilerini model olunmasına rağmen sistematik olarak kaydedemedikleri gözlenmiş ve bu boyut değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Bu çalışmada, uygulama öncesi ve sonrası değerlendirmelerde annelere " Bu odadaki oyuncakları kullanarak çocuğunuzla oynayın" yönergesi verilmiştir. Bu yönergenin "Çocuğunuzla bu oyuncaklarla oynamayı öğretin" şeklinde verilmesinin sonuçlarda farklılık yaratıp yaratmayacağı düşünülmüştür. Ancak, çalışmaya katılan 11 anneden 9 unun ilkökul düzeyinde eğitime sahip olmaları ve bu annelerin " oyuncakla oynamayı öğretme " kavramına yabancı olabilecekleri düşünülerek " çocuğunuzla oynayın" yönergesi tercih edilmiştir.

Annelerin öğretme becerilerini kazanmalarının çocuklarına karşı tutumlarını değiştirip değiştirmediği Wilcoxon eşleştirilmiş çiftler testi ile değerlendirilmiş (T=8, p> 0.05), ancak sonuçta anne tutumlarında manidar bir fark gözlenmemiştir. Graziano ve Diament (1992) aktif katılımli,bireysel anne baba eğitim programlarının annelerin öğretme becerileri ve davranışsal kavramlar yanısıra tutumlarında da belirgin derecede fark yaratacağını savunmaktadır. Ancak, tutumlar konusunda ileri sürülen bir görüşe göre tutumlar bir kez geliştikten sonra değişikliğe karşı dirençli olup, bireyler güçlü bir baskı ile karşılaşmadıkları sürece tutumlarında belirgin değişiklikler olmamaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1978). Bu nedenle tutum değişikliğini hedefleyen programların içeriği farklı bir şekilde hazırlanmalıdır. Bu araştırmada ise uygulanan eğitim programının temel amacı annelere çeşitli öğretme becerilerini kazandırmak ve yan bir bulgu olarak eğitime aktif katılımın tutumlarda bir değişikliğe yol açıp açmadığını belirlemektir. Bu çalışmanın sonuçları Heifetz (1977) ve Akkök (1984) ün bulgularıyla paralellik göstermektedir. Çalışmada, çocuklardaki değişiklikler, iletişim becerilerini kazanıp kazanma-

dıkları kriter olarak alınmamış ve değerlendirilmemiştir. Ancak annelerin çocuklarının iletişim kurmaya istekli olduklarını, dinleme ve göz kontağı becerilerinin, bazılarında ses çıkarma, sözcük söyleme çabalarının arttığını ifade etmeleri çocuklardaki değişikliklerin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ülkemizde özel eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması, özel eğitim hizmetlerinin çocuğun ev ortamına taşınması, anne baba eğitim programlarının yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktır. Ancak bu konuda daha pratik/ekonomik anne baba eğitim programlarına, programların başarısını etkileyebilecek; demografik özellikler, anne-babaların stresi, evlilik uyumları gibi değişkenlerin incelendiği çalışmalara, farklı yöntem ve tekniklerin geliştirilmesine gerek vardır. Bu çalışmada yeterli sayıda anneye ulaşılamadığından kontrol grubu oluşturulamamıştır. Oysa bu konularda olabildiğince kontrol gruplu araştırmaların yapılması, elde edilen bulguların geçerliğine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Akkök, F.(1984). Davranışsal yaklaşıma dayalı aile rehberliğinin öğ: tilebilir çocukların özbakım becerilerinin gelişimine etkisi.Yayınlanmamış doktora tezi. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bailey, D.B.; Simeonsson, R.J. (1988). *Family assessment in early intervention*. Columbus: Merrill Pub. Comp.
- Baker, B.L.; Mc Curry, M.C. (1984). School-based parent training: An alternatif for parents predicted to demonstrate low-teaching proficiency following group training. *Education and Training of Mentally Retarded*, 19, 261-267.
- Cone, J.D.; Delawyer, A.D.; Wolfe, V.V. (1985). Assessing parent participation: The parent family involvement index. *Exceptional Children*, 51, 417-424.
- Cunningham, C. (1985). Training and education approaches for parents of children with special needs. *British Journal of Medical Psychology*, 58, 285-305.
- Freedman, J.L.; Sears, D.O.; Carlsmith, J.M. (1993). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez) Ankara: İmge Kitabevi.
- Graziano, A.M.; Diament, M.D. (1992). Parent behavioral training: An examination of the paradigm. *Behavior Modification*, 16(1), 3-38.
- Harris, S.L.; Wolchik, S.A.; Weitz, S. (1981). The acquisition of language skills by autistic children: Can parents do the job? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 11(4),
- Heifetz, L. J. (1977): Behavioral training for parents of retarded children: Alternative formats based on international manuals. *American Journal of Mental Deficiency*, 82, 194-203
- Koegel, R.L.; Russo, D.C.; Rincover, A. (1977). Assessing and training teachers in the generalized use of behavior modification of autistic children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 10, 197-205.
- Love, S.R.; Matson, J.L.; West, D. (1990). Mothers as effective therapist for autistic phobias. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 10, 197-205.
- Rosenberg, S.; Robinson, C.; Beckman, P. (1984). Teaching skills inventory: A measure of parent performance. *Journal of the Division for Early Childhood*, 8, 107-113.
- Rosenberg, S.A.; Robinson, C. (1985). Enhancement of mothers instructional skills in an infant education program. *Education and Training of the Mentally Retarded*, June, 163-169.
- Sucuoğlu, B.; Kuloğlu-Aksaz, N. (1992). Otistik çocuklara bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılması. *Psikoloji Dergisi*, 7(27), 15-26.
- Sucuoğlu, B.; Küçükler, S.; Kanık, N.(1993). Anne Babaların Özürü Çocuklarının Eğitimine Katılmaları. Yayınlanmamış Araştırma Raporu, A.Ü. Rektörlüğü, Ankara.
- Weitz, S.E. (1981). A code for assessing teaching skills of parents of developmentally disabled children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 12(1), 13-24.